

УДК 93/94+908+[069:726.5]

ДО ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МУЗЕЮ КОСМОСУ НІЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ» У ПРИМІЩЕННІ ЦЕРКВИ СВ. ПАРАСКЕВИ

Вовкодав С.М.

(Музей космосу Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»)

У статті розглянуто проблему використання церкви св. Параскеви із с. В'юнище Переяслав-Хмельницького району як приміщення для експозиції Музею космосу. Здійснено огляд історії споруди, а також охарактеризовано її архітектурні особливості. У окремій частині дослідження розглянуто основні етапи створення музею та подана узагальнена характеристика його експозиції. Особливу увагу автор звернув на особливості співіснування музейної експозиції та культової споруди і сприйняття цього явища відвідувачами.

Ключові слова: водосховище, В'юнище, експозиція, космос, космічні апарати, культова споруда, музей, церква.

Однією з розповсюджених тенденцій музейної справи в Україні є використання культових споруд як приміщень для експозицій різного тематичного спрямування. Здебільшого вона актуальна для тих музеїв, які були створені ще в радянський період – тоді, коли церковні споруди втратили своє первинне значення та разом із релігією протиставлялись тогочасному суспільству. Не винятком є Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», частина експозицій якого розгорнуті в церквах. Зокрема, з поміж 5 пам'яток сакральної дерев'яної архітектури, що відтворені на території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини (далі МНАП), три містять експозиції: Музей космосу (церква св. Параскеви 1891 р. із с. В'юнище Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.), Музей українського рушника (Трьохсвятительська церква 1651 р. із с. Пищики Сквирського р-ну Київської обл.) та Музей історії Українського Православної Церкви (Покровська церква 1774 р. із с. Сухий Яр Ставищанського р-ну Київської обл.). Також як приміщення для Музею хліба використовується будівля ко-

лишньої церкви з с. Мала Каратуль Переяслав-Хмельницького району.

У даній статті головна увага зосереджується саме на церкві св. Параскеви, у якій нині розташований Музей космосу. Як вже згадувалось, споруда була перевезена із с. В'юнище Переяслав-Хмельницького району. Історія її створення пов'язана з родиною Дараганів. Зокрема, наприкінці XVII ст. Федір Дараган оселився поблизу старого руслу р. Дніпро за 9 верст від Переяслава. У 1708 р. він отримав володіння усі угіддя, що розташовувались навколо хутора В'юнищанського. У зв'язку зі швидким збільшенням кількості населення у межах окресленої території, місцеві військові старшини Петро Дараган, Аксенфієв, Данько, Савенко та Бойко вирішили побудувати дерев'яну церкву [13, с. 123; 14, с. 175]. Храм освятили в ім'я святої Великомучениці Параскеви [14, с. 175].

1786 р. зважаючи на технічний стан споруди та враховуючи настійну рекомендацію єпископа Гервасія Лінцевського, парафіянами було вирішено розібрати церкву та закласти нову споруду, яку через рік освятили [13, с. 123]. У 1842 р. церква зазнала капітального

ремонту, а в 1888 р. була внесена до реєстру найдавніших церковних будівель Переяславсько-Полтавської єпархії [13, с. 123; 14, с. 175].

У 1891 р. храм був знову розібраний, а на його місці за кошти парафіян та церковні заощадження зведена нова дерев'яна споруда. На відміну від двох попередніх, вона була побудована разом із дзвіницею [13, с. 123; 14, с. 176]. Саме в цьому варіанті церква збереглася до наших днів.

Наприкінці 1930-х рр. у церкві припинили проводити богослужіння. Приміщення почали використовувати як зерносховище. Лише в 1942 р. у храмі відновили службу, а в 1960 р. церква знову була зачинена [13, с. 124].

У 1968 р. с. В'юнище потрапило в зону затоплення. У 1971 р. будівля була перевезена на територію МНАП, а у 1973 р. встановлена на природному підвищенні рівнинного плато лесової тераси у центральній частині музею. Під час відтворення споруди були збережені всі її архітектурні особливості. Загалом, вона має типове для кінця ХІХ ст. планування. Церква одноступово, хрещата у плані. Встановлена на кам'яних брилах, які покладені одна на одну на певній відстані. Навколо них викладено цоколь. Споруда збудована із соснових тесаних плах і вкрита шалівкою. Усі рукави (притвори) однакової висоти, чотиригранники у плані. Ганки притворів влаштовані з двох боків. Ганок південного рукава відсутній. Ще один ганок (менших розмірів) розташований біля ризниці та зорієнтований на схід. Із півдня та півночі міжраменні кути заповнені квадратними прибудовами, які всередині сполучаються з вівтарем. Зруб головної нави вищий за бокові рукави. Четверик у вигляді низької призьми зовні виділяється від рамен лише на висоті гребенів раменних дахів. Коротким різким заломом четверик переходить у помірний ошатний восьмимерик. Фронтони та заломи четверика та восьмирика чітко окреслені карнизами. Восьмерик перекритий

гранчастим стрімким невисоким дахом. На чотирьох, орієнтованих на всі сторони світу, гранях – гострі трикутні фронтони. Баню вивершує невисокий і розширений до верху глухий ліхтар. На ньому утримується цибуляста главка з кулею і хрестом. На нижніх ярусах зрубу розташовані великі прямокутні вікна (по 32 шибки у вікні), що прикрашені лиштвами з трикутними фронтончиками. Споруда має чотири, орієнтовані за сторонами світу, входи. Над південно-західним рукавом збудована дзвіниця. Її восьмирик розташований над четвериком і має однакові з головною банею форми. Віконні отвори дзвіниці служать слухами [13, с. 124].

Після встановлення церкви на території музею просто неба постало питання її використання як експозиційної одиниці. У результаті було вирішено створити у ній музей, присвячений освоєнню космосу. Ідея створення досить нетипового для Переяславлщини музею належала тогочасному директору Переяслав-Хмельницького державного історичного музею М.І. Сікорському (важливий вплив на її формування мали академік О.Ю. Ішлінський та доктор технічних наук С.В. Малашенко). За спогадами колег М.І. Сікорського, плани щодо створення музею космосу багатьом здавались авантюрами. Навіть висловлювалась пропозиція відновлення у культовій споруді типового церковного інтер'єру, так як не було впевненості у можливості накопичення достатньої кількості пов'язаних з космосом предметів [2]. У 1970-х рр. не кожний обласний центр міг претендувати на музей подібного типу, не кажучи вже про далекий від космонавтики Переяслав-Хмельницький.

Згаданий фактор зумовив і особливість тематичного наповнення експозиції, у межах якої планувалося продемонструвати розвиток уявлень про будову Всесвіту та поступово перейти до історії освоєння космосу. Загалом, підготовка до створення музею розпо-

чалася ще в 1974 р. Вже тоді були надіслані листи представникам наукових-дослідних та виробничих установ, що могли сприяти накопиченню потенційних експонатів для музею. Хоча відповіді на них не було отримано.

У другій половині 1970-х рр. розпочався новий етап створення музею. Завдяки сприянню О.Ю. Ішлінського та С.В. Малашенка була розпочата активна науково-експедиційна робота, що дозволила зібрати велику кількість цікавих, навіть, рідкісних предметів. Вже 27 березня 1979 р. був відчинений Музей світопізнання та мирного освоєння космосу (з 2003 року – Музей космосу). Під час підготовки до його створення та впродовж перших років існування закладу різносторонню допомогу надавали представники великої кількості організацій, що були пов'язані з космічною галуззю.

У даному контексті варто згадати: Центр підготовки космонавтів імені Ю.О. Гагаріна (далі ЦПК), Науково-виробниче підприємство «Звезда», павільйон «Космос» Виставки досягнень народного господарства СРСР, Інститут фізики атмосфери АН СРСР, Інститут радіотехніки та електроніки АН СРСР, Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона, Інститут механіки АН УРСР, Дирекцію художніх виставок УРСР, Астрономічну обсерваторію Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Деякі речі до музею передали космонавти Г.Т. Береговий та Л.К. Каденюк, полковник медичної служби ЦПК В.О. Голубчиков, академік О.Ю. Ішлінський, культурний діяч Д.А. Громницький, відомий астроном К.І. Чурюмов та інші [1-10; 11, с. 250-251; 12; 15-16].

Нині експозиція музею налічує понад 450 експонатів. Всі вони розташовані в п'яти умовних залах, що визначені архітектурними особливостями церкви. Центральне місце в ній займає маятник Фуко. Навколо нього експонуються макети космічних апаратів, окремі складові космічних кораблів та ракет-носіїв. Зокрема макети: штучного супутника Землі, двокамерного рі-

динного двигуна РД-219, некерованої двоступінчастої метеорологічної ракети М-130, спускового апарату автоматичної станції «Венера-7», автоматичного апарату «Луноход-1» тощо.

Значна частина експонатів пов'язана із забезпеченням нормального функціонування організму людини на різних стадіях космічного польоту: харчові продукти, медичні засоби, декілька типів спеціального спорядження (гідрокомбінезон космонавта, костюм водяного охолодження, скафандр аварійного типу «Сокіл К» (СК-11) та скафандр для виходу у відкритий космос типу «Яструб»). Окрему групу експонатів складає обладнання, призначене для підготовки та супроводу польотів, підтримки зв'язку з космонавтами. Вітрини музею також містять особисті речі космонавтів. Один із розділів музею розповідає про сучасні досягнення української космічної галузі. Експозицію органічно доповнюють мистецькі твори: скульптури, картини тощо. Чільне місце у експозиції займають відтворенні робочі кабінети академіків С.П. Корольова та О.Ю. Ішлінського.

Загалом експозиція Музею космосу дозволяє сформуванню цілісного уявлення про важливі аспекти історії освоєння космосу, ознайомитися із комплексом речей, що використовувалися під час підготовки та реалізації космічних польотів. Саме багаторічна пошукова робота дозволила створити надзвичайно цікавий музей, де кожен бажаючий має змогу доторкнутися до цілої епохи вітчизняної космонавтики.

Експозиція, що уже понад 30 років перебуває в приміщенні церкви, головним чином, викликає подив та захоплення у відвідувачів. Досить рідко трапляються випадки, коли подібне поєднання місця та наповнення музею викликає осуд. Хоча його причиною є не сам факт використання церкви для розташування музейної експозиції, а власне характер експозиції: ймовірно, окремим відвідувачам важко усвідомити можливість поєднання культової

споруди з тими явищами, існування яких релігія довгий час заперечувала.

Загалом, найбільш актуальним питанням, що сьогодні існує в межах суспільного сприйняття своєрідної системи музеїв – церква є правомірність розташування експозицій у подібних культових спорудах. Для розуміння чинників, що зумовили поєднання таких явищ, передусім, необхідно згадати, яке становище мала церква 1960-1970-х рр. у Радянському Союзі та в якому стані перебували сакральні споруди взагалі. Як переконує досвід, створення у згаданий період музейних експозицій у приміщеннях храмів неодноразово мало вирішальне значення у питанні можливості їх подальшого існування.

Особливо актуальною ця тенденція є для тих територій, які підлягали затопленню внаслідок створення водосховищ для гідроелектростанцій. У даному випадку музеєфікація церков, як правило, була єдиним можливим шляхом порятунку споруди. Таким чином, перевезення церкви св. Параскеви на територію МНАП та створення у ній музейної експозиції стало вагомим аргументом, що актуалізував необхідність її подальшого існування.

У даному контексті закономірно виникає питання: чому саме музей на космічну тематику? На нашу думку, такий вибір тематичного спрямування експозиції був зумовлений низкою об'єктивних факторів. Найвагомим серед них звичайно був намір М.І. Сікорського продемонструвати тенденцію розвитку людства: як люди жили раніше та яких меж вони досягли [11, с. 250]. Окрім цього, М.І. Сікорський вже мав досвід створення різнопланових експозицій і постійно відслідковував потенційні джерела поповнення музейних зібрань.

Тому, зважаючи на шалену популярність космічної галузі в суспільстві та значні досягнення радянської космонавтики, цілком закономірно звернувся до тематики освоєння космосу. Тим паче в умовах негативного ставлення партійної верхівки до релігії та

всього, що з нею пов'язано, експозицію музею космосу було значно легше обґрунтувати, ніж експозицію типового церковного інтер'єру. Особливо враховуючи факт постійних закидів на адресу М.І. Сікорського про надмірне захоплення старовиною, зокрема, культовими об'єктами.

Важливе значення на вибір церкви як приміщення для музею мали її архітектурні особливості. Саме вони, зокрема, відкритий внутрішній простір та значна висота зрубів, дозволити розгорнути своєрідну «космічну» експозицію: встановити великогабаритні агрегати та космічні апарати, підвісити парашути тощо. Висота розташування бані забезпечила можливість підвісу маятника Фуко. Тому можемо з впевненістю стверджувати, що на момент створення музею, іншого приміщення, яке за своїми просторовими характеристиками задовольняло потреби нової експозиції, не існувало, як не існує його в межах НІЕЗ «Переяслав» і нині.

Варто зазначити, що в розглянутому випадку, створення музейної експозиції в межах культової споруди мало позитивне значення для її порятунку та подальшого збереження. Щодо проблеми доцільності використання церкви св. Параскеви як місця для розташування експозиції Музею космосу нині, хотілося б зазначити, що вона існуватиме, доки не буде створене нове приміщення. Лише в такому випадку можна розглядати інші варіанти використання церкви. Зокрема, облаштувати в ній експозицію інтер'єру храму, яка відповідатиме регіональним та хронологічним особливостям головного розділу Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини. На нашу думку, лише таким чином повинна вирішуватись проблема розташування у культових спорудах експозицій, що не відповідають церковній тематиці. Питання передачі церкви св. Параскеви релігійній громаді наразі не розглядається. Хоча ми вважаємо, що стосовно музеєфікованих об'єктів, перевезених із втрачених мікрорегіонів, воно взагалі не повинно підніматися.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовкодав С.М. До питання історії створення Музею космосу в м.Переяслав-Хмельницькому / С.М. Вовкодав // Матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії». – Переяслав-Хмельницький, 2014. – С. 35-38.
2. Записано від Гераська М.І., 1958 р. н., з м. Переяслав-Хмельницького в 2012 р.
3. Записано від Годліної Л.О., 1954 р. н., з м. Переяслав-Хмельницького в 2012 р.
4. Записано від Козій Г.І., 1948 р. н., з м. Переяслав-Хмельницького в 2012 р.
5. Записано від Лов'ягіної Є.М., 1937 р. н., з м. Переяслав-Хмельницького в 2012 р.
6. Кірпикін Л.І. «Байконур» у Переяславі / Л.І. Кірпикін // Комуністична праця. – 1990 – 6 липня.
7. Кірпикін Л.І. Космічний годинник / Л.І. Кірпикін // Комуністична праця. – 1990 – 6 липня.
8. Кірпикін Л.І. Мікроскоп у музеї / Л.І. Кірпикін // Комуністична праця. – 1982 – 10 вересня.
9. Люби і знай свій рідний край // Комуністична праця. – 1978. – 24 червня.
10. Люби і знай свій рідний край // Комуністична праця. – 1979. – 21 листопада.
11. Махінчук М.Г. Мереживо мінливого часу / М.Г. Махінчук – К.: КИТ, 2012. – 592 с.
12. Місто музеї // Вісті з України. –1985 – серпень.
13. Набок Л.М. Православні храми Переяславщини: історія, дослідження, сучасність / Л.М. Набок, О.В. Колибенко. – К.: ВД «Від А до Я», 2007. – С. 123-125.
14. Ткаченко Г.П. З історії в'юницької церкви та її парафії XVIII-XX ст. / Г.П. Ткаченко // Pereiaslavica. – К.: Міленіум. – 2007. – Вип. 1 (3). – С. 175-178.
15. Ткаченко В.М. Технічні музеї в складі НІЕЗ «Переяслав». Музей мирного освоєння космосу / В.М. Ткаченко // Матеріали 2-ої Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання науки та техніки», 23-24 листопада 2003 р. – К., 2003. – С. 142-143.
16. Харін Є.М. Карбують історію / Є.М. Харін // Комуністична праця. – 1981. – 11 квітня.

Вовкодав С.М. К вопросу функционирования музея космоса НИЕЗ «Переяслав» в помещении церкви св. Параскевы. *В статье рассмотрена проблема использования церкви св. Параскевы из с. Вюныще Переяслав-Хмельницкого района как помещения для экспозиции Музея космоса. Осуществлен обзор истории строения, а также охарактеризованы его архитектурные особенности. В отдельной части исследования рассмотрены основные этапы создания музея и представлена обобщенная характеристика его экспозиции. Особое внимание автор обратил на особенности существования музейной экспозиции и культового сооружения и восприятие этого явления посетителями.*

Ключевые слова: водохранилище, Вюныще, экспозиция, космос, космические аппараты, культовое сооружение, музей, церковь.

Vovkodav S.M. About a problem of functioning the museum of space of NHER «Pereiaslav» in a church of St. Paraskeva. *The the problem of exploitation of a church of St. Paraskeva from the village Viunysche of Pereiaslav-Khmelnytsky as a place for the Museum of Space exposition is described in this article. A review of the history of building and its architectural features are described. A main stages of the museum's formation and the general characteristics of its exposition are considered in one of the parts of research. The author paid attention to the peculiarities of the coexistence of museum exposition and religious buildings and the perception of this phenomenon by visitors.*

Keywords: reservoir, Viunysche, exposition, space, spacecraft, places of worship, museums, church.